

15. Мичурин Е. А. Гражданское право : учеб. пособие / Е. А. Мичурин. — Х, : Юрсит, 2006. — 315 с.

Анотація

Ворокіна Н. В. До поняття знахідки як безхазяйної речі. — Стаття.

У статті дається поняття знахідки, аналізуються різні точки зору з даного питання, розглядається знахідка саме як річ, без якої взагалі неможливий відповідний спосіб набуття права власності. Зокрема, приділено увагу розгляду знахідки як рухомих, так і нерухомих речей.

Ключові слова: знахідна, річ, безхазяйна річ, право власності.

Аннотация

Ворокина Н. В. К понятию находки как бесхозяйственной вещи. — Статья.

В статье дается понятие находки, анализируются различные точки зрения по данному вопросу, рассматривается находка именно как вещь, без которой вообще невозможен соответствующий способ приобретения права собственности. В частности, уделено внимание рассмотрению находки как движимых, так и недвижимых вещей.

Ключевые слова: находка, вещь, бесхозяйственная вещь, права собственности.

Summary

Voronina N. V. On the Concept of Finding As a Waif. — Article.

The article presents the concept of finding, analysis different points of view on this issue, and investigates finding as a thing, without which it is generally impossible by appropriate means the acquisition of property rights. In particular, the article examines findings of both movable and immovable things.

Keywords: finding, thing, waif, property rights.

УДК 347.62.(477)

О. І. Сафончик

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Становлення України як суверенної і незалежної держави супроводжується створенням нової правової бази сучасного суспільства, що потребує не тільки систематизації існуючого законодавства, але й зумовлює необхідність глибоких наукових досліджень у галузі шлюбно-сімейних правовідносин та їх законодавчого врегулювання.

Дослідженню даних питань приділялося багато уваги вченими-юристами, такими як: М. В. Антокольська, О. В. Дзера, А. А. Іванов, І. В. Жилінкова, Л. М. Зілковська, А. М. Нечаєва, З. В. Ромовська, О. О. Ульяненко, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний та ін., які приймали активну участь у розробці проблем правового регулювання сімейних правовідносин.

Для розгляду деяких питань розвитку законодавства з питань виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин вважаємо за доцільне провес-

ти класифікацію їх відповідно до мети даного дослідження. При цьому здається доцільним виходити передусім з того методологічного посилання, що увесь масив літератури, котра стосується проблематики розвитку законодавства з питань виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин, умовно можна поділити на дві групи: 1) першоджерела (нормативні акти, що втратили чинність, але відображають правову доктрину стосовно питань виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин тощо); 2) наукові дослідження в галузі сімейного права, цивільного права та цивільно-процесуального права, а поміж них ті, що стосуються сімейного права та шлюбно-сімейних правовідносин.

Аналізуючи стан першоджерел, варто звернути увагу насамперед на ті юридичні пам'ятки, акти цивільного та сімейного законодавства тощо, які містять інформацію про стан правової доктрини в галузі, що нас цікавить, у цілому, а також відображають досягнення правової думки, котрі знайшли відображення в окремих нормах права, правових інститутах, кодифікованих актах.

Зокрема, серед них можна назвати такі важливі правові акти, як Закон Аквілія (III ст. до н.е.) [1], Інституції Гая (II ст. н.е.), Дигести Юстиніана (VI ст. н.е.), Руська правда (1036–1037), Велика хартія вольнощів (1215), Петиція про права (1628), Статути Великого князівства Литовського (XVI ст.), Білль про права (1689), Права, за якими судиться малоросійський народ (1756), Декларація прав людини і громадянина (1789), Звід законів Російської імперії (1851) тощо.

Інформація, що міститься у зазначених джерелах, дозволяє простежити трансформацію ставлення держави до сім'ї, до укладання й припинення шлюбу, і відповідно, шлюбно-сімейних правовідносин, і на цій основі встановити динаміку потреби у подальшому врегулюванні цього питання.

Одним з перших джерел, де міститься систематизований виклад норм, присвячених регулюванню шлюбно-сімейних відносин, можна вважати прийнятий приблизно у 286 р. до н.е. Закон трибуна Аквілія. Пізніше ці положення були у модернізованому вигляді викладені в найбільш відомому джерелі доби класичного римського права — Інституціях Гая [2].

Досконалою формою регулювання питань укладення та припинення шлюбу, і відповідно, шлюбно-сімейних правовідносин на підставі римського приватного права можна вважати створені в Східній Римській імперії у VI ст. н.е. Дигести Юстиніана, котрі містили кращі зразки римських правових актів, модернізовані відповідно до соціальних та економічних умов цієї держави [3].

Припинення шлюбно-сімейних правовідносин, в тому числі шлюбу, виникає разом зі шлюбом як його антипод. У різні епохи уявлення про цей інститут істотно змінювалися.

У римському приватному праві розлучення вважали цивільним правочинном, що не потребує спеціальної процедури [4]. Так, для республіканського Риму була характерна свобода розлучення [5].

Кодекс Наполеона передбачав можливість припинення шлюбно-сімейних правовідносин шляхом розлучення й роз'єднання. Роз'єднання можливе на

вимогу одного з подружжя та на тих самих підставах, що й розлучення. Різниця в тому, що шлюб не припиняється, але відбувається поділ майна та припиняється обов'язок жити разом [6].

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що поняття режиму окремого проживання подружжя було вперше закріплене в Кодексі Наполеона. Аналогічне положення було застосоване законодавцем і закріплене у Сімейному кодексі України, що передбачає режим окремого проживання подружжя — поняття, якого в українському законодавстві раніше не існувало.

У середньовічній Європі припинення шлюбно-сімейних правовідносин, в тому числі шлюбу, відповідно до канонічних уявлень або вважалося зовсім неприпустимим (у католицьких країнах), або ж дозволялося тільки за наявності суворо обмежених засад і не інакше, як за рішенням церковної влади. Місце релігійної заборони посідають норми моралі, а також розуміння публічно-правового порядку.

Говорячи про генезу поняття шлюбно-сімейних правовідносин, підстав та наслідків їх припинення в Україні, не можна не згадати такі пам'ятки, як «Руська правда», Литовські статuti та «Права, за якими судиться малоросійський народ» [7].

Прийняття Руссю християнства, яке стало офіційною релігією, що замінила язичництво, було найважливішою історичною подією. Християнство було узятю з Візантії, чиею метрополією стала російська церква. Тому в Росії були введені візантійські норми шлюбно-сімейного права [8].

Головним збірником законів стала Кормча книга [9]. Шлюбно-сімейними справами займалася, як і у Візантії, церква. Російська церква, слідом за Візантією, не заперечувала участі державної влади в рішенні деяких питань, що стосуються сімейного права.

Складний шлях утвердження християнських уявлень про шлюб і відносини, що з них випливають, створив конфлікт між церквою і підданими. Церква традиційно дотримувалася погляду на шлюб як на одношлюбність.

Таким чином, з релігійної точки зору не могло й бути питання про припинення шлюбно-сімейних правовідносин, тобто про припинення шлюбу, розлучення тощо. Але при цьому церква не могла не зважати як на людські слабкості, так і на волю людей.

Проблеми шлюбно-сімейних відносин в Україні, залишаючись осторонь уваги дослідників радянського часу, не могли впливати на вивчення історії російського та українського права. Але дійсні проблеми мають величезне значення; шлюбно-сімейні норми права є свого роду квінтесенцією політичних, економічних, правових інститутів. Їхня зовнішня непов'язаність з політичними й економічними завданнями суспільства насправді містить багато ключових проблем російського феодального суспільства.

Інтерес до проблем сім'ї, шлюбно-сімейних правовідносин, шлюбу не випадковий. Шлюб завжди був основою сім'ї, будучи первинним осередком суспільства, зазнаючи їхній вплив і, в свою чергу, впливаючи на суспільство. Саме тому з виникненням класового суспільства, з утворенням держави та

права, з оформленням вимог класової моралі цей суспільний феномен — «шлюб і сім'я» — виявився в полі подвійного регулювання: правового та морального.

Розглядаючи питання про сім'ю, сімейні відносини та шлюб, не можна не звернутися до класичної роботи Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави», яка була написана в 1884 р. і має певне значення і наукову цінність на сьогоднішній день [10].

У період середньовіччя суттєвих змін щодо поняття шлюбно-сімейних правовідносин, зокрема, шлюбу, підстав та правових наслідків його припинення не відбувалося.

Згідно з сформованим до ХІХ ст. в Україні шлюбним законодавством шлюб припинявся смертю одного з подружжя; інший з подружжя, хто залишився в живих, міг вступити при відсутності перешкод у новий шлюб.

Випадки, у яких відбувалося розірвання шлюбу, можна розділити на 2 категорії: а) якщо один з подружжя приговорювався до покарання, пов'язаного з позбавленням усіх станових прав, то шлюб розривався на прохання іншого подружжя. Але шлюб вважався таким, що припинив існування, лише після згоди на його розірвання іншого з подружжя і за рішенням єпархіального суду про розірвання шлюбу. У випадку безвісної відсутності протягом 5 років (цей термін був встановлений законом) покинутий з подружжя міг подати прохання про розірвання шлюбу; б) справи про розлучення по позовах однієї з сторін. Ці справи являли собою випадки про розірвання шлюбів у зв'язку з нездатністю одного з подружжя до шлюбного життя і про образу одним з подружжя «чистоти шлюбу перелюбом».

Проблема виникнення, а особливо припинення шлюбно-сімейних правовідносин, в тому числі шлюбу, була однією з центральних в українському сімейному праві. Її особливе місце полягає в тому, що сімейні узи являли собою вид гноблення. Укладаючи шлюб у ранньому віці, здебільшого на вибір батьків, молоді люди не уявляли собі, якими можуть бути наслідки. Обмежені підстави для розлучення, складна і дорога процедура розлучення не дозволяли подружжю розлучатися навіть при неможливості спільного проживання. Церква завжди негативно ставилася припинення шлюбно-сімейних правовідносин, в тому числі до розірвання шлюбу, і не бажала удосконалювати цю сферу сімейного права. Світське законодавство не втручалось в компетенцію церковної влади, за винятком указу Петра I, який ввів нову підставу для розлучення: довічне засилання подружжя. Катерина II перетворила цю підставу на вид припинення шлюбу смертю. Цим світське законодавство й обмежилось, і так само, як і церква, не прагнуло розширювати кількість підстав для розлучення.

Проблеми свободи припинення шлюбно-сімейних правовідносин шляхом розлучення завжди були зворотним боком проблеми свободи шлюбу. Якщо шлюб — це вільний і добровільний союз, він повинен припускати і волю розлучення, зокрема припинення шлюбно-сімейних правовідносин. Про необхідність волі розлучення писав Ф. Енгельс, який говорив про розлучення як про «благодіяння» і для самого подружжя, і для суспільства, якщо шлюбні відносини і

почуття «зникли». Ще в Ленінських декретах 1917 р., а також у КоБС 1918 р., були закріплені принципи свободи шлюбу та його припинення [11].

До 1917 р. шлюб взагалі вважався святом, від Бога. За законами Російської імперії навіть якщо й існували формальні причини для припинення шлюбно-сімейних правовідносин, то жінкам їх практично здійснити було майже неможливо внаслідок матеріальної залежності від чоловіка і складності шлюбно-розлучного процесу.

Уже пізніше радянське законодавство про шлюбно-сімейні відносини докорінно змінюється. Правові питання припинення шлюбу шляхом його розірвання розкриваються в Декреті ВЦВК і РНК РСФСР від 19 грудня 1917 р. «Про розірвання шлюбу», яким справи щодо розлучення були вилучені в церкви і передані на розгляд державним органам — судам і ЗАГС. Таким чином, встановлювалася двояка форма розірвання шлюбу, що було закріплено в кодексі про шлюб і сім'ю 1918 р.

В 1919 р. був прийнятий також Декрет «Про спадкування», який передбачав можливість спадкування одним з подружжя майна померлого подружжя. Декрет ліквідував дореволюційний шлюбнорозлучний процес і встановив свободу розлучень на прохання про це обох з подружжя чи бодай одного з них. справи про розлучення розглядалися в суді. Особливо детально декрет регламентував питання про долю дітей при розлученні.

Водночас з постановою про розірвання шлюбу суд мав визначити, у кого з батьків залишаються неповнолітні діти, хто з подружжя і якою мірою повинен нести витрати по утриманню й вихованню дітей, а також те, чи зобов'язаний чоловік і в якому розмірі давати харчування і утримання жінці.

18 грудня 1917 р. був прийнятий Декрет ВЦВК і РНК РСФСР «Про громадянський шлюб, дітей і про введення книг громадянського стану», який проголосив шлюб вільним союзом двох рівноправних громадян, пов'язав виникнення взаємних прав та обов'язків подружжя лише зі шлюбом, зареєстрованим в органах ЗАГС.

22 жовтня 1918 р. був виданий перший Сімейний кодекс: «Кодекс законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунське право РРФСР», який розкривав положення декретів 18 і 19 грудня 1917 р. щодо поняття шлюбу, порядку вступу до шлюбу та припинення шлюбу, визнання його недійсним.

Декрет Раднаркому України «Про цивільний шлюб і про ведення книг запису актів громадянського стану» від 20 лютого 1919 р. скасував церковний шлюб, визначив основні умови вступу до шлюбу та його реєстрації.

20 лютого 1919 р. був прийнятий Декрет УРСР «Про розлучення», який проголосив свободу розлучення і анулював церковну процедуру розлучення. Згідно з цим декретом шлюб розривався на прохання одного чи обох з подружжя. Заяви про шлюб повинні були подавати в місцеві органи ЗАГС, але оскільки останні були організовані не всюди, то ці заяви могли подаватися в народні суди.

Таким чином, перші декрети УРСР про шлюб та його припинення проголосили дійсно демократичні принципи, які потім розвинулися в чітку і послідов-

ну систему інститутів сімейного права, були першим кроком на шляху створення сімейного права України.

Уже 30 травня 1926 р. був прийнятий «Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР», третій розділ якого регламентував умови вступу до шлюбу, випадки визнання його недійсним, підстави припинення шлюбу.

Наступні найбільш значні зміни в законодавство про припинення шлюбно-сімейних правовідносин, зокрема. розірвання шлюбу, були внесені в 1944 р. в період Великої Вітчизняної війни. Велике переміщення населення в країні призвело до тимчасового роз'єднання членів сім'ї, батьків і дітей, подружжя.

Великою подією в історії людства стала Декларація прав людини і громадянина 1948 р. Вперше на законодавчому рівні у ній закріплюється принцип формальної рівності всіх громадян перед законом, закріплені принципи регулювання правових відносин, закладається підґрунтя універсальної концепції прав людини.

Наступні зміни в процедурі і провадженнях щодо розірвання шлюбу були спрямовані на зняття певних формальних моментів. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 грудня 1965 р. скасовувалася попередня публікація й усувалася двоступінчаста процедура шлюбозлучного процесу. Істотні реформи в питаннях розірвання шлюбу відбулися в 1968 р. у зв'язку з прийняттям Основ законодавства про шлюб та сім'ю СРСР і союзних республік, що внесли додаткові корективи й у цей порядок, встановивши більш диференційовані правила розірвання шлюбу.

Дане законодавство про розлучення зберегло дві істотних і раніше правових вимог: 1) розривати шлюб тільки у випадках дійсного розпаду сім'ї, створити суду можливість розібратися в обставинах справи, уважно вивчити ті її аспекти, що стосуються долі дітей, справедливого розподілу майна і т.ін.; 2) полегшити судочинство, зробити так, щоб розпад сім'ї не обтяжувався зайвими формальними перешкодами [12].

В усіх перелічених випадках обоє з подружжя, які розлучаються, або один з них мали право пред'явити позов до суду про розірвання шлюбу і вирішення цих питань у суді. Відповідно до Основ майнові суперечки могли бути вирішені в суді окремо від питання щодо розірвання шлюбу, тоді подружжя могло звернутися за розлученням до ЗАГС.

Кодекс про шлюб і сім'ю УРСР був затверджений 20 червня 1969 р. і набрав чинності з 1 січня 1970 р., що з відповідними змінами й доповненнями проіснував до 2003 р. Він закріплював розірвання шлюбу як у судовому порядку, так і в органах РАЦС.

З 15 червня 1973 р. в українському законодавстві проводилися певні зміни, видавалися постанови Пленуму Верховного Суду України щодо застосування сімейного законодавства.

Конституція України від 28 червня 1996 р. (ст. 51) передбачає, що шлюб базується на добровільній згоді чоловіка і жінки, а тому ніхто не може бути примушений до вступу в шлюб, так само як ніхто не може бути змушений

перебувати у шлюбі, тобто надається можливість для розірвання шлюбу. Таким чином, можна говорити про вільний вступ у шлюбно-сімейні правовідносини і про вільне припинення шлюбно-сімейних правовідносин.

Прийняття Конституції України було визначною подією, але на цьому правова реформа не закінчилася, а навпаки, продовжувала розвиватися та вдосконалюватися. Процес реформування законодавства триває, у зв'язку з чим навіть при докладному регламентуванні питань виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин буде виникати потреба у переробці даних норм з метою вдосконалення цивільного, сімейного та цивільно-процесуального законодавства.

Інститут виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин має дуже велике значення. Незалежно від того, які конкретні особливості будуть надалі закріплені в законах, категорії шлюбу, шлюбно-сімейних правовідносин, підстав та порядку їх виникнення та припинення, безумовно, зберігають свою роль у цивільно-правовому та сімейно-правовому регулюванні.

Література

1. Бартошек М. Римское право: (понятия, термины, определения): пер. с чеш. / М. Бартошек. — М.: Юрид. лит., 1989. — С. 156.
2. Гай. Институции / пер. с лат. Ф. Дадьнского; под ред. В. А. Савельева, Л. Л. Кофанова. — М.: Юрист, 1997. — 368 с.
3. Дигесты Юстиниана: избр. фрагменты / пер. и прим. И. С. Перетерского; отв. ред. Е. А. Скрипилев. — М.: Наука, 1984. — 456 с.; Харитонов Е. О. Основы римского частного права / Е. О. Харитонов. — Ростов н/Д: Феникс, 1999. — С. 343.
4. Харитонов Е. О. Рецензия римского частного права / Е. О. Харитонов. — О.: АО Бахва, 1996. — С. 33.
5. Чечот Д. М. Брак, семья, закон / Д. М. Чечот. — Ленинград, 1984. — С. 177.
6. Харитонов Е. О. Порівняльне правознавство / Е. О. Харитонов, О. І. Харитонova. — Х.: Одісей, 2002. — 590 с.
7. Історія українського права / за ред. О. О. Шевченка. — К.: Олан, 2001. — С. 67; Права, за якими судиться малоросійський народ. — К., 1997. — С. 58.
8. Іваненко Г. В. К вопросу об истории брака // Актуальні проблеми політики. — 2000. — № 9. — С. 386.
9. Цатурова М. К. Русское семейное право XVI–XVIII вв. / М. К. Цатурова. — М.: Юрид. лит., 1991. — С. 41–43.
10. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства // Избранные сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. — М.: Госполитиздат, 1987. — Т. 6. — С. 364.
11. Матвеев Г. К. Советское семейное право / Г. К. Матвеев. — М.: Юрид. лит., 1985. — С. 86.
12. Шахматов В. П. Законодательство о браке и семье / В. П. Шахматов. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 1981. — С. 18.

Анотація

Сафончик О. І. Деякі питання розвитку законодавства з питань виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню загальних проблем розвитку законодавства з питань виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин. Інформація, що міститься у першоджерелах та нормативно-правових актах, дозволяє простежити трансформацію ставлення держави до сім'ї, до укладання й припинення шлюбу, і відповідно, шлюбно-сімейних правовідносин. У зв'язку з цим встановлюється динаміка потреби у подальшому врегулюванні цього питання. Незалежно від того, які конкретні особливості будуть надалі закріплені в законах, категорії шлюбу, шлюбно-сімейних правовідносин, підстав та порядку їх виникнення та припинення, безумовно, зберігають свою роль у цивільно-правовому та сімейно-правовому регулюванні.

Ключові слова: сімейні правовідносини, шлюбно-сімейні правовідносини, шлюб, припинення шлюбу.

Анотація

Сафончик О. И. Некоторые вопросы развития законодательства о возникновении и прекращении брачно-семейных правоотношений. — Статья.

Статья посвящена исследованию общих проблем развития законодательства относительно возникновения и прекращения брачно-семейных правоотношений. Информация, содержащаяся в первоисточниках и нормативно-правовых актах, позволяет проследить трансформацию отношения государства к семье. Заключение и прекращению брака, и соответственно, брачно-семейных отношений. В связи с этим устанавливается динамика необходимости в дальнейшем регулировании данного вопроса. Независимо от того, какие конкретные особенности будут в дальнейшем закреплены в законах, категории брака, брачно-семейных отношений, оснований и порядка их возникновения и прекращения, безусловно, сохраняют свою роль в гражданско-правовом и семейно-правовом регулировании.

Ключевые слова: семейные правоотношения, брачно-семейные правоотношения, брак, прекращение брака.

Summary

Safonchik O. I. Some Questions of Law Rise and Cessation of Marriage and Family Relations. — Article.

This article is devoted to the study of common problems of legislation development regarding the origin and termination of marriage and family relations. The information contained in the original sources and regulatory acts, allows us to trace the transformation of the state's attitude to the family. Marriage and dissolving a marriage, and accordingly, family relations. In connection with this set the dynamics of the need for further regulation of this issue. Regardless of which specific features will be further embedded in laws, the category of marriage, marriage and family relations, the grounds and the order of their occurrence and termination retain their role in civil and family legal regulation.

Keywords: family relationship, marriage and family relationship, marriage, divorce.

УДК 347.121

О. Р. Шишка

СОМАТИЧНІ ПРАВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЇХ В УКРАЇНІ

Огляд останніх досліджень, публікацій та постановка проблеми. Проблема роботи спричинена напрямками російських дослідників у систематизації особистих немайнових прав фізичної особи, що стосується буд-яких дій з власним тілом, та називають їх «соматичними правами», «тілесними правами» чи «соматические притязания человека». Така концепція була започаткована В. І. Круссом [1], де її підтримали у своєму розвитку такі вчені, як О. Е. Старовойтова [2], М. О. Лаврик [3], Г. О. Якимов [4], О. В. Дерипаско [5], Д. К. Рашидханова [6] ті інші. Потреба в дослідженні такого напрямку спричинена новими технологіями людського розвитку в прагненнях людини до безсмертя, через клонування себе як у тілесному розумінні, так і у напрямку віртуального моделювання, тобто клонування особистості. Це стосується і напрямків розвитку по технологіях репарацій¹ («ремонт») клітин і тканин і, відповідно, стане можливим відновлення всіх функцій організму. У сучасних умовах воно реалізовується через право бути донором іншої людини, напрямки з корекції